

Maudhui ya Kihalisia katika Riwaya Dhahania za Katama Mkangi: Mfano wa *Walenisi* na *Mafuta*

Matthew Kwambai, Furaha Chai & Wendo Nabea

Ikisiri

Makala hii inatathmini suala la uhalisia katika riwaya za Katama Mkangi hasa unavyodhihirika kupitia maudhui. Uhalisia katika fasihi ni kigezo ambacho humsaidia mtunzi kuangaza mambo kama yalivyo katika jamii. Hata hivyo, riwaya za *Walenisi* na *Mafuta*, sawa na riwaya nyingi mpya za Kiswahili, zinajenga uhalisia wake katika misingi ya udhahania. Ujenzi huu unazua mushkeli ikizingatiwa kuwa riwaya asisi ya Kiswahili ilipigwa vita na baadhi ya wahakiki kwa kujikita katika udhahania; tofauti na riwaya za miaka ya 1970 na 1980 ambazo zilishamiri uhalisia. Lakini riwaya za miaka ya 1990 hadi leo zimechanganya uhalisia na mazingaombwe suala ambalo linazua kizungumkuto iwapo uhalisia unaweza kujengeka katika udhahania. Makala hii kwa kuegemea nadharia ya usasaleo inabaini kuwa matumizi ya udhahania ni kigezo cha kuwadhihirishia wanajamii mazingaombwe yanayotumiwa na watawala kuwapumbaza wananchi ili waendelee kukubali hali yao duni huku wachache walio uongozini wakinufaika. Hatimaye, makala hii inadhihirisha kuwa japo riwaya za Katama Mkangi zimejengeka katika udhahania, bado zina yakinifu mwingi katika jamii za Kiafrika za hivi leo.

1.0 Utangulizi

Kwa muda mrefu riwaya ya Kiswahili imekuwa ikithaminiwa kwa uhalisia wake. Yaani, namna inavyolandana na masuala yaliyopo katika jamii. Si ajabu basi riwaya asisi ya Kiswahili kama zile za Shabaan Robert (Khamis, 2005) zilipigwa vita kwa kuegemea udhahania badala ya uhalisia. Yamkinika riwaya ya Kiswahili ilifikia ufanisi miaka ya 1970 – 1990 ilipoanza kuangaza masuala halisi. Lakini baada ya 1990, riwaya hii imeanza kushughulikia tena udhahania na hata mazingaombwe au uhalisia ajabu (King’ei, 2002; Wamitila, 2002).

Makala hii inaangaza maudhui ya kihalisia ambayo yanadhihirika katika riwaya dhahania za Katama Mkangi. Riwaya zinazohusika ni *Mafuta* (1984) na *Walenisi* (1995) kwa kuwa zina maudhui yanayoingiliana hasa uhalisia na udhahania tofauti na riwaya nyingine ya Katama Mkangi inayoitwa *Ukiwa* (1975) ambayo inaangazia mapenzi baina ya vijana pamoja na utamaduni. Katika kufikia lengo hili tutaongozwa na Nadharia ya Usasaleo. Usasaleo umehusishwa na wataalamu wengi, wa kwanza kutumia ni John Watkins Chapman (1870). Pia, Willete (2013) anahusisha mwanzo wa Usasaleo na Arnold Toynbell mwanzoni mwa karne ya 20. Katika makala hii mitazamo ya Waugh (1984) na Hutcheon (1988) imezingatiwa. Kulingana nao, Usasaleo ni vuguvugu linalohitilafiana na Usasa; Usasa unajikita katika ukweli na njia maalum ya kuandika fasihi, na Usasaleo unataka watu waachiliwe kuumba utamaduni wao unaoambatana na utandawazi, lengo likiwa waandishi watakapoandika wafanye watakavyo kama majaribio ya mbinu mpya ya kuwasilisha ujumbe. Nadharia hii ina mihimili sita

ambayo ni: uandishi ndani ya uandishi, ufungamanishi wa visa, uchanganyaji wa matini, utamaduni teknolojia, vurugo la wakati na masihara, ucheshi bwege na kinaya.

Nadharia hii ya Usasaleo ina kipengee cha Uhalisia-mazingaombwe ambacho kinaambatana na muhimili wa ufungamanishi wa visa. Katika kipengee hiki, kuna bunilizi za kisayansi zilizounganishwa na bunilizi za kisosholista, hadithi za kipelelezi na ngano za kimazingaombwe. Ni kutokana na sifa hii ya kuweka mambo mbalimbali katika Usasaleo ndiposa riwaya za *Walenisi na Mafuta*, zaidi ya kutumia udhahania kwa kiasi kikubwa, kuna sehemu ya matukio ya uhalisia yaliyofungamanishwa. Uhalisia huu unaangaziwa kupitia maudhui mbalimbali ya kihalisia yanayojitokeza katika *Walenisi na Mafuta*. Maudhui haya ni: matangamano, usawa, dhuluma, upotofu wa utu, uzinduzi na mabadiliko. Sehemu inayofuata baada ya utangulizi ni muhtasari wa vitabu husika. Sehemu hii inafuatiwa na mjadala kuhusu maudhui ya vitabu hivi, na mwisho kabisa ni hitimisho.

2.0 Muhtasari wa Riwaya za Walenisi na Mafuta

Walenisi (1995) ni riwaya inayomwangazia mhusika mkuu Dzombo na mambo mbalimbali anayopitia. Dzombo anajikuta katika changamoto mbalimbali pale ambapo anapinga dhuluma wanayopitia wafanyakazi katika kampuni anayofanya kazi kwao duniani. Anaelezwa kwamba, anawahamasisha wafanyakazi dhidi ya waajiri wao. Kutokana na matukio haya, Dzombo anahukumiwa na kutokomezwa kwa kutumia Sayari. Anasafiri kwa kupitia majabali tofauti ambayo japo yanakuwa changamoto, Dzombo anajikakamua kukumbana nayo na mwisho anajikuta katika nchi ya Walenisi. Katika nchi hii mpya anashuhudia mambo mengi ya kidhahania na kiajabu kama vile watu kuwa na ushirikiano na umoja usio na kifani. Anafikiri kuwa amefika mbinguni lakini anaelezwa kuwa huko si mbinguni bali nchi ya Walenisi ambayo ni zao la juhudi za watu walioamua kuongozwa na utu na umoja. Dzombo anajifunza mengi na mwishoni anaamua kurudi kwao duniani ili kuleta mabadiliko na kutekeleza aliyoyaona katika nchi ya Walenisi.

Mafuta (1984) ni kitabu kinachoangazia wahusika Mtue, Ti na Matope ambao wanapinga hali ya uteule ambao unaambatana na itikadi nyingi za uongo. Mtue na Matope wanapitia dhuluma na mateso mengi katika kutetea kuwa maji ni muhimu kuliko mafuta kinyume na wasemavyo wateule kuwa mafuta ni muhimu kuliko maji. Wateule wanasema kuwa mafuta yanasaidia kina yakhe kuingia katika uteule huku maji yakiwazuia iwapo watamwagikiwa katika juhudi na harakati za kuwa wateule. Ti ambaye mwanzoni ni mteule anageuza nia yake na kurudi kuishi na kina yakhe. Ti anafichua hali ya maisha ya uteule na anashirikiana na watu wa tabaka hili la chini. Kutokana na juhudi zake, kina yakhe wanahamasishana katika

hoteli ya Jasho na mwisho wanaungana na kupindua wateule. Mwishoni mwa riwaya ya *Mafuta* kuna mapinduzi ambayo yanafanywa huku ikitarajiwa kuwa watu wote katika jamii ya Mafuta wataishi kwa ushirikiano na usawa.

3.0 Maudhui ya Kihalisia katika *Walenisi* na *Mafuta*

Maudhui ni mambo yanayozungumziwa katika kazi fulani ya fasihi. Katika kazi hii maudhui yenye kudhihirisha masuala ya kihalisia yanaangazwa. Masuala haya ni: matangamano, usawa, dhuluma, upotofu wa utu, uzinduzi na mabadiliko. Mjadala wake ni kama ifuatavyo:

3.1 Matangamano

Riwaya ya *Walenisi* na *Mafuta* zina matangamano mbalimbali yenye malengo tofauti. Kwa kuanza na *Walenisi*, tunaona kwamba Dzombo amehukumwa kifo akiwa duniani. Ili mauaji yake yatekelezwe, anashurutishwa kuingia chombo cha sayari, iliyo na vidude ambavyo anapaswa kubofyabofya. Anafuata maagizo na kubofya vidude mbalimbali, lakini badala ya kuangamia, chombo cha sayari kinampeleka katika safari ambayo anapita katika safari ya majabali ya shida nyingi kabla ya kufika anapokisia kuwa ni mbinguni. Kinaya ni kwamba anapofika mbinguni anadhaniwa kuwa ni Mungu lakini anapoeleza shida za duniani anapotoka anatumwa kuwa shetani, na duniani kuwa jehannamu.

Akiwa *Walenisi*, Dzombo anaingia katika fantasia na ndoto kuhusu marafiki na familia yake huko kwao duniani. Sangolo (2009) anadai kuwa ndoto huweza kutumika katika kazi za fasihi kuangaza masuala mazito. Katika ndoto hii, Dzombo anatangamana na rafiki yake Maskini Jeuri. Watu hawa ni marafiki wa dhati na kila wakati wanatangamana kwa ajili ya kuhimizana na kuliwazana, kwani hali ya maisha iliwaweka katika kikundi cha umaskini hohe hahe. Kadhalika pana utangamano wa kijamii pale kwa Mzee Matingasi wanapokutana Dzombo, Mzee Jeuri na wenzao. Lengo la matangamano haya ni kujiburudisha kwa vileo ili waweze kusahau matatizo yao. Hili linadhihirisha kuwa duniani, ambayo ni taashira ya mataifa ya Kiafrika, kuna makuruhu mengi na si ajabu watu wanakunywa kulevyo mawazo kuhusu matatizo yao. Isitoshe, jambo ambalo haliepukiki na linadhihirika katika utangamano wa wanajamii ni mazungumzo. Kuna mzee ambaye anapingana na mwanamke mmoja katika mji wa Mzee Matingazi na anadhihirisha ubabedume. Mzee huyu anasema kuwa, yeye si mtoto wa mwanamke bali ni wa mwanamume. Kwa mujibu wa tukio hili, mzee huyo anaonyesha ubabedume. Swala hili linazua mgogoro mkubwa baina ya mzee na mwanamke huyo. Hili linabainisha kuwa jamii ya duniani imejengeka katika misingi ya utabaka upande wa jinsi ambapo mwanamume anamtawala na kummiliki mwanamke.

Pia, katika *Mafuta*, kuna matangamano baina ya watu wa tabaka la chini hasa pale katika mahakama. Watu wanatangamana ili kushuhudia kesi ya mama Fofi. Mama Fofi alinyimwa uwezo wa kuwa mteule ilhali alikuwa amejitahidi kwa kufanya kazi miaka mingi. Muda mfupi tu kabla ya kujipaka mafuta ili kuingia uteuleni akamwagiwa maji. Sheria ya wateule ilisema kuwa mtu akimwagikiwa na maji kabla ya kujipaka mafuta, ataweza kupoteza fursa hiyo milele. Matangamano haya baina ya watu wa tabaka la chini yanaonyesha umoja walio nao ili kuweza kumliwaza mwenzao ambaye alikuwa amekatazwa haki ya jasho lake na hivyo angebakia nje ya uteule maishani mwake mwote.

3.2 Usawa

Katika riwaya ya *Walenisi* tunaona Dzombo alivyoshuhudia mambo mengi yaliyoonyesha watu kuwa wa kiwango kimoja na hivyo kukosekana kwa tofauti za kitabaka. Jambo hili linadhihirisha uhalisia. Suala hili la usawa linasababisha watu kuwa na matangamano. Dzombo akiwa Walenisi ambayo anakisia ni mbinguni, anashituka watu kutangamana kufanya kazi, kujiburudisha na kuzungumza. Vijana wa Kiwalenisi wanashirikiana kufanya kazi ya kujenga na kuendeleza Walenisi. Wafanyakazi kwenye kampuni nyingi na hasa ile ya trimi, wanashirikiana kutimiza majukumu yao. Kwa kufanya hivi, kila mmoja wao anashughulika kufaidi nchi yao ya Walenisi. Wafanyakazi hawa wanatangamana bila kujali jinsi zao, kazi wanazofanya wala umri wao. Hii ndiyo sababu Walenisi kunaenezwa kuwa “Tofauti zao za kimaumbile zikawa si sababu za kukosoana na kuzozana, ila siri ya umoja wa ushirikiano wao” (uk. 119). Kwa mujibu wa nukuu hii, vijana na Wawalenisi kwa ujumla, walikuwa wamegundua siri kuu ambayo iliandamana na jinsi na maumbile yao tofauti. Kutokana na hili, wanatumia tofauti hii kwa manufaa yao ili kushirikiana na kufanya mambo yao kwa umoja ili wapate kunufaisha nchi yao.

Mbali na hayo, pana usawa zaidi miongoni mwa Wawalenisi hasa katika kiwango cha familia kama inavyodhihirika kupitia familia ya Mzee Mtu-Mwenzio. Familia hii ndiyo ilimpokea Dzombo kwa niaba ya Wawalenisi wote. Baada ya kula, wote wanakusanyika kubarizi na kupiga gumzo. Kutokana na kupumzika huku, Dzombo anajua mengi kuhusu Wawalenisi na ukoloni wa Wachuna. Ilibidi Wawalenisi wang’oe utawala wa Wachuna na hatimaye kuleta utawala na mabadiliko ya faida kwa nchi yao. Kwa upande wa pili, Wawalenisi wanamwelewa Dzombo na mahali alipokuwa akitoka na mambo mengi yaliyokuwa yakitendeka. Mazungumzo haya, yanafanya kueleweka kwa mandhari mbili tofauti, ya duniani na Wawalenisi.

Katika *Mafuta*, Matope anahukumikiwa kifo kutokana na kile mahakama ya mabepari ilivyodai kuwa ni hiana. Mtuwe anayemuunga mkono anahukumikiwa kifo huku mwenzake Ti akiachiliwa huru. Ti anaamua kupekuapekua safari

wanayopelekwa Mtuwe na Msati. Inabidi akae matopeni muda wa siku saba katika safari yake. Hatimaye anapata banda la udongo, matambara, plastiki na mabati mabovumabovu na mabaki ya makadikadi. Ni mahali ambapo watu wanaishi kwa usawa, akiwemo mbwa anayekula chakula naye. Hili ni tofauti na kule alikotoka katika dunia ya utabaka ambapo mbwa hufungwa cheni kulinda utajiri wa mabepari unaotokana na uporaji wa mali ya umma. Anatanabahi vilevile kuwa jioni watu wanakaa pamoja na kutambiana ngano, tofauti na alikotoka ambako vyombo kama televisheni huwatenganisha watu, walio navyo na wasio navyo.

Kwa kifupi ni bayana kuwa japo nchi za Walenisi katika *Walenisi* na ile ya madongoporomoka katika *Mafuta* zimejengeka kifantasia, pana uhalisia mwingi. Hili ni sawa na kauli ya Walibora (2010) kuwa japo Riwaya Mpya huwa na mazingaombwe, bado huwa na uhalisia mwingi. Katika *Walenisi* dunia na Uwalenisi zinalinganishwa kudhihirisha madhila ya duniani na usoshalisti wa Uwalenisi ambao watu wa duniani wangepaswa kuiga. Isitoshe, katika *Mafuta*, maisha ya ubepari na yale ya madongoporomoka yanalinganishwa kudhihirisha kuwapo kwa utengano wa kitabaka. Kinaya ni kuwa mabepari wanakosa raha ilhali maskini katika madongoporomoka wanaishi katika usawa.

3.3 Dhuluma

Dhuluma ni moja ya dhamira inayodhihirika katika riwaya za Katama Mkangi kutokana na tofauti za kitabaka. Ingawa *Walenisi* na *Mafuta* zimejengwa katika misingi ya udhahania, bado zinadhihirisha uyakinifu mwingi hasa pale mfumo wa ubepari unapohukumiwa kwa kusababisha dhuluma nyingi kwa raia. Hakika Walibora (2010) anadai kuwa pana waandishi wanaoshughulikia uhalisia kwa kuugubika na mazingaombwe. Kwa kuzingatia *Walenisi*, masuala haya ya dhuluma miongoni mwa binadamu yanadhihirika kupitia utabaka. Hali kadhalika, ili kushinda hali hii uhamasishaji, uzinduzi na mapinduzi yanajitokeza katika riwaya hii kupitia kwa visengerenyuma. Dzombo na wenyeji wake wa Uwalenisi wanajadiliana kuhusu hali ya Wawalenisi wakati wa Wachuna na hali ilivyokuwa duniani alipokuwa akitoka Dzombo. Vilevile, masuala haya yanajidhihirisha kupitia ndoto na fikra nzito zinazompeleka Dzombo kwao na kuangazia mambo haya kwa kina. Pia, utafiti wa Dzombo kuhusu Wachuna unaonyesha hali hizi kwa uwazi na upevu.

Katika kuangazia dhuluma miongoni mwa binadamu, utabaka unaoranda katika riwaya ya *Walenisi*, unatokea kuhalalisha na kuendeleza hali hii. Hali hii inadhihirika kutokea pale ambapo Dzombo yuko kwenye sayari na anakumbana na jabali la ujinga. Anakuwa na fantasia na mawazo mazito yanayorejesha masimulizi mpaka kwao Duniani na kueleza dhuluma walizopitia kina yakhe mikononi mwa waajiri wao. Dzombo anajaribu kumweleza ndugu yake jinsi walivyokuwa wakinyanyaswa na tajiri. Ndugu huyu, yamkini kutokana na ujinga anamwendea

mwajiri wao moja kwa moja na kumwambia kuwa alikuwa akitaka kumnyonya jinsi alivyokuwa akiwanyonya pia.

Dhuluma kutokana na ubepari zinazua umaskini kama inavyodhihirika katika taswira ya nyumba ya Dzombo pale anapopatiwa chang'aa na Maskini Jeuri. Anadhani kuwa chang'aa hii ni mafuta ya taa na kuitumia kuwashia taa. Nyumba hii ina vitu vibovu, nyufa, viraka na nafasi finyu ya kufanyia shughuli zake mwenyewe. Hali hii inatokana na kunyanyaswa na matajiri, ambao wanataka tabaka la juu liwe na watu wachache na wanataka wamiliki na kuamua mwelekeo wa nyenzo zote za uchumi. Hali ya uchochole inatawala maskini kiasi kwamba suluhu na kimbilio ni kuwasha taa, ambayo kulingana na Maskini Jeuri ni kulewa pombe ya kienyeji.

Kadiri Dzombo anavyoendelea kuingiliana na wenyeji wake pale Walenisi, wanamwuliza ikiwa Mungu yupo pale duniani alipokuwa akitoka. Anapinga wazo hili lakini baadaye anaungama kuwa amekumbuka kuwa Mungu yuko duniani na anaitwa pesa, utajiri au mali. Mzee Mtu-Mwenzio anadai kuwa utajiri ni uhusiano wa kujilinganisha na wengine ili mtu aseme kuwa yeye amemshinda mwingine ambaye kwa mintarafu hii, atakuwa maskini na yeye tajiri. Mzee huyu anaendelea kudai kuwa katika uhusiano huu, kuna maana kuwa palipo na tajiri, lazima maskini naye awepo.

Mama Mtu-Maanani kwa upande wake anaeleza jinsi matabaka yanavyojengwa na kuendelezwa na kusababisha umaskini. Hali hii inadhihirisha kuwa tabaka linalomiliki siasa za nchi linaruhusu urundikaji wa mali yao ya kitaifa na hivyo, huruhusu wachache kuzimiliki kwa ujanja. Lengo lao huwa ni kujirundikia mali ama utajiri wao tu kibinafsi na hivyo, wanarithisha aila yao tu. Katika kushadidia suala hili, Mtu-Bint Fikirini anasema kuwa ili kuficha ukweli na kuweka hali kama ilivyo, tabaka la juu linatumia mambo mbalimbali. Haya ni pamoja na siasa, mila, desturi, dini na falsafa. Vilevile pana mafunzo kwa kina yakhe kuwa hali inafaa kuwa ilivyo mithili ya kuwa ni kudura ya Mungu. Kupitia mafunzo haya, wanaonyanyaswa wanakubali hali yao duni na wanakosa kujikaza kupigania haki zao. Na ikiwa watapata maarifa na kukataa hali ilivyo na hivyo watake kuibadilisha, vyombo vya dola vitatumika kuwalazimisha kufuata masharti ya mabepari.

Umaskini katika *Walenisi* unafikia upeo kutokana na hadithi ya mapacha anayosimuliwa Dzombo kuhusu Wachuna. Kila Mchuna na hasa mama, alikuwa na daktari wa kibinafsi aliyemwangalia kutoka pale alipopata mimba mpaka mtoto alipozaliwa. Kwa upande mwingine, mama wajawazito wa kitengo cha kina yakhe walikuwa wanahangaishwa na kudhulumiwa na hivyo kupitia madhila mengi pale walipokuwa wanajifungua. Kupata nafasi kwenye hospitali ilikuwa vigumu sana na hata walipopata nafasi walipigwa kutokana na hali yao ya maisha. Hii

inadhihirisha dhuluma iliyoambatana na utabaka uliotenganisha jamii kati ya maskini na matajiri.

Walenisi inasawiri hali halisi ya kitabaka na jinsi ilivyowekewa misingi na kuendelezwa kwa manufaa ya mabepari. Kwa upande wa pili, kina yakhe walipumbazwa na kudhulumwa ili kuzalisha mali ambayo hawangeifaidi kwa vyovyote. Kwa hivyo, riwaya hii inakashifu hali ya ubepari unaoendelezwa kwa utabaka ambao unanufaisha wachache, huku wengi katika jamii wakiumia na kuishi maisha ambayo hayaishi madhila. Kutokana na utafiti huu, uhalisia unadhihirisha hali ilivyo, na hata kuitashtiti, na ndiposa hali hii inapinduliwa na usoshalisti wa mbinguni uliojengwa katika udhahania mwingi.

Umaskini unaotokana na utabaka ni suala linaloendelezwa kwa mapana na marefu katika *Walenisi*. Dzombo anafanya utafiti kuhusu Wachuna waliotawala Ulenisi zamani na kupata kuwa utawala wao uliendelezwa kupitia nyenzo kama vile uongo, imani, ugawaji wa rasilimali na hata nguvu pale inapobidi. Katika utafiti huu, jambo ambalo linajitokeza ni kuwa Moto, Mchawi na Mbavu wanatumia vitimbi na ulaghai mbalimbali ili kuendelea kujitajirisha na kujilimbikizia mali. Wanaendelea kupanua pengo baina yao na wale waliodai kutoa huduma zao kwao. Mbavu alitumia nguvu na kuwafanya wamwitikie kwa unyenyekevu mkubwa na kumpa alichotaka. Mabepari wanachukuliwa kama watu muhimu ambao bila wao, hakuna chochote kingeweza kufanyika. Kwa hivyo, jamii inaendelea kuwa na makundi mawili, lile la matajiri na lingine la maskini. Mabepari wanatumia kila mbinu kuendeleza ubaguzi huu kwani wao wananufaika sana wanapowadhulumu kina yakhe ambao wanazalisha mali nyingi inayowakweza matajiri. Kinaya ni kuwa mabepari wanajigamba kuwa utajiri wao unatokana na bongo zao walizotunukiwa na Mungu. Matajiri wanamiliki nyenzo za kuwastarehesha huku wakiishi kifahari ilhali maskini wanaishi kwa shida chungu nzima.

Katika *Mafuta*, Msati na Mtuwe wanazungumzia dhuluma na umaskini wanapoenda kukutana na Matope. Jamii imejigawa kati ya Wateule na maskini. Wateule ni wasimamizi na wazalishaji mali, na wanafaidi kutokana na mchakato wote wa ubaguzi wa kitabaka. Tofauti nao, ni maskini wanaosawiriwa vyema na Matope anayeishi matopeni. Analazimika kutoka pale matopeni na kuelekea kwa tajiri mmoja ambaye alikuwa akila pamoja na familia yake na kusaza chakula. Wanapotupa mabaki ya chakula kwenye jaa la takataka, Matope anaenda kupekuapekua ili aweze kupata riziki ya siku. Mtunzi anabainisha kuwa matajiri wanakula na kutupa, huku maskini wakilazimika kwenda kwa matajiri kuchakura majaa ili waambulie angalau makombo.

Matajiri wanasawiriwa kama mahayawani kwa kuwatilia sumu maskini wanaokuja kuchakurachakura makombo katika majaa. Hali hii inaendelea kurejelewa pale kina yakhe wanapotambiana hadithi. Mbeyu anatamba hadithi

kuhusu familia moja ya kitajiri ambapo baba alijipatia riziki kutokana na kuwadhulumu wafungwa. Mke wa tajiri huyo naye alitajirika kwa kuwatoa wasichana mimba. Mtunzi anabaini kuwa mabepari wanakosa utu na wako radhi kutesa maskini bora tu wapate utajiri. Aidha, uteule unadhihirisha ubepari ambao uliwaghasi kina yakhe kama inavyoonyeshwa na Ti aliyeghairi nia na kwenda kuishi na kina yakhe. Anachukuliwa na maskini kama mtu tofauti na wa eneo jingine ambaye hakufaa kuwa pale. Kina yakhe hawaamini watu wa tabaka la juu kama Ti, na ndiposa anawahakikishia kuwa amebadilika. Ti anaeleza kuwa uteule haukumfaa chochote na ndipo alipoamua kuanza kutangamana na wachochole.

3.4 Upotofu wa Utu

Upotofu wa utu ni maudhui mengine yanayodhihirika katika *Walenisi* na *Mafuta* kupitia udhahania, ingawa ni kazi zenye uyakinifu mwingi. Waugh (1984) na King'ei (2002) wanashikilia kuwa ni kawaida kwa watunzi hutumia fantasia kuelezea mambo mazito katika jamii. Katika *Walenisi*, upotofu wa utu unadhihirika katika safari ya utu pale Dzombo, Mtu-Bint Fikirini na Mtu Wazo wanapoenda kujaribu utu wao. Dzombo anapopata kitu alichokuwa akihitaji katika hali yake alipokuwa anadhani kuwa anaelekea kufa, anasema kuwa alikuwa na bahati sana. Dzombo anachukulia hali ya kubahatika kuwa kitu kikubwa sana. Kubahatika huku ni suala ambalo halifanyiki kwa watu wote bali wateule wachache. Si ajabu kwamba katika safari ya utu anasisitiza kuwa alikuwa na bahati nzuri kinyume na wenzake ambao walikuwa wanaonekana kuwa na bahati mbaya. Huu ni ukengeukaji pale ambapo mteswa anaamini kuwa anapopata kitu anachohitaji, ni bahati kuu sana.

Katika enzi ya Wachuna, kama inavyodhihirika Dzombo anapotembelea vijana ili kuona uzalishaji wa chakula, hali ilikuwa hivyo na ilitumiwa kunyanyasa wengine. Hali ya kubahatika ilitumiwa kuhalalisha unyanyasaji na dhuluma dhidi ya wachochole ambao wanasemekana kuwa hawakuwa wamebahatika. Hii ni mbinu iliyotumika kuhakikisha kuwa, kina yakhe wanapumbazika na kuamini kuwa kuna wale ambao wamebahatika kinyume na wao ambao hawakubahatika. Kwa hivyo, jambo zuri likiwafanyikia mabepari tofauti na maskini, kina yakhe hawapaswi kulalamika kwani ni sudi imewatokea.

Wakati wa Wachuna, kila hitaji la msingi inasemekana lilipatikana kwa kutegemea bahati waliyokuwa nayo wale waliokuwa juu kitabaka. Ili kupata matibabu, ilikuwa inategemea uwezo wa mtu kifedha. Katika *Walenisi* inasemekana kuwa aliyekuwa na fedha bahati yake ilikuwa nzuri na asiyekuwa nazo, alikuwa na bahati mbaya. Kwa hivyo, hali hii ya kubahatika inatumika kuhalalisha ubepari na ubarakala. Ufanisi uliambatanishwa na bahati na hivyo, kuwafanya kina yakhe ambao hawakuwa nao kuamini kwamba hawakuwa na

bahati. Lakini hii ilikuwa ni njia tu ya kuwapumbuza kwa kuwa mabepari hawakupaa kutokana na bahati ila kupitia unyonyaji jasho la maskini.

Kutobahatika kulikuwa kwa kina yakhe, kinyume na Wachuna ambao walifaulu katika kila jambo. Kinyume nao, maskini waliteseka na kukosa hata mahitaji muhimu maishani kama vile afya bora na chakula. Hali hii ya kubahatika ilitumika kuwakongomezea mawazoni kina yakhe uongo kuwa, wao hawakubahatika na hivyo, waposapo baadhi ya mahitaji wasilaumu mtu ila bahati. Hali hii ilitumika kuhalalisha dhuluma waliyofanyiwa wachochole ili waweze kukubali hali waliyosababishiwa na mabepari. Watu wa tabaka la chini waliokuwa wakinyanyaswa na kuelezwa kuwa hawana bahati nzuri, waliambiwa kuwa maisha ni kuishi leo tu: Yaani, kama unaishi kwa sasa hakuna haja ya kufikiria kuhusu kesho. Waliambiwa kuwa maisha ni leo tu, vinginevyo vyote ni bahati nasibu. Isitoshe, katika *Walenisi*, maskini wanaelezwa kuwa watu wazuri hubahatika ilhali waovu hupata nuksi.

Katika *Mafuta*, ukengeushaji wa maskini unatumika kuendeleza utabaka wa mabepari na wachochole. Hili ni sawa na wanavyodai Kamunde (1983), Njogu (1987) na Gwachi (1991) kuhusu baadhi ya riwaya za S.A Mohamed. Ubepari unahalalishwa inapodaiwa kuwa iwapo mtu ametunukiwa ufanisi, huwezi kumnyang'anya. Wakati kina Ti wanatambiana hadithi, msichana mmoja anatamba hadithi kuhusu familia moja tajiri ambayo utajiri wake ulitegemea bahati. Suala hili la kubahatika linafungamanishwa na mapenzi na matakwa ya Mungu. Hivyo, viongozi wa kibepari wametunukiwa na Mungu tofauti na maskini, ambao wanapaswa kuridhika na hali ilivyo. Hii inaonyesha kuwa wale waliofaa kufurahia ubepari na utajiri ni wateule wachache waliobahatika tofauti na wachochole waliokosa bahati. Kutokana na haya ni bayana kuwa mtunzi alitumia udhahania na mazingaombwe kuangaza suala la ukengeushaji katika dunia ya leo. Udhahania huu ulijengwa kupita mbinu mufti za lugha hasa taashira, swala ambalo ni kawaida katika fasihi (Okpewho, 1992). Kwa hivyo ni halali kudai kuwa udhahania umetumika kuangaza utabaka suala ambalo ni yakini katika ulimwengu wa leo.

3.5 Uzinduzi

Maudhui haya yamejitokeza pale watu wa tabaka la chini wanapoungana na kuhamasishana ili kuleta mabadiliko katika jamii. Ingawa *Walenisi* na *Mafuta* zimejengwa katika misingi ya udhahania, zina uyakini fu kwa mfano pale zinapoongelea suala la uzinduzi wa maskini. Ni hatua ya kujitayarisha kwa ajili ya kupokea mapinduzi yatakayoleta hali ya maisha ya usawa ambayo yanapendekezwa na vitabu hivi viwili. Katika *Walenisi*, uhamasishaji unakuwa kilele cha enzi ya Uchuna. Katika riwaya hii, inadhihirika kuwa katika nchi kipindi cha ukoloni adui wa Wawalenisi alikuwa mmoja, yaani Mchuna. Mchuna aliwapumbaza na kuwafanya Wawalenisi waishi maisha yasiyofaa, huku

akijinufaisha kwa jasho na damu yao. Wawalenisi wanaungana kwa nia na lengo moja la kubadilisha mambo na kuleta usawa na ushirika ambao haukuwa umeshuhudiwa. Huu ni mfano mzuri wa kazi ambazo Gikandi (1987) anadai ni fasihi ya kisiasa.

Dzombo anawatembelea vijana wa Walenisi wanaomweleza nyimbo ambazo waliimba ili kujitia shime. Zilitungwa na vijana walioanzisha vyama vya ushirika ili kujikinga na tawala dhalimu za Wachuna. Lengo lilikuwa kuwatia moyo ili kuendeleza umoja wao na kuzalisha chakula na kuleta shibe kwa watu wote katika Walenisi. Isitoshe, palikuwa na lengo la kufanya ubinadamu kuwa kiini cha mambo na maendeleo yote ambayo wangepanya. Zaidi ya yote, palikuwa na haja ya kuangusha na kudidimiza Uchuna na nyenzo zake zote ili kuufunika na kuufanya usirudi tena. Vijana wanahimizwa kuwa wao ni rasilimali na yeyote yule anapaswa kulaumiwa madhali wao walikuwa viongozi wa leo na wala si wa kesho. Hivyo, vijana waliaswa dhidi ya kukubali kutumiwa vibaya na Wachuna. Hali kadhalika, Wachuna wanakashifiwa kwa kuigawa nchi na kukosa kufanya ukulima wa kutosha kuepusha nchi njaa iliyosababisha vifo.

Panaelezwa kisa kuhusu mapacha wakati wa utawala wa Wachuna. Kisa hiki ni muhimu kwa kuhamasisha watu jambo ambalo baadaye lilisababisha enzi ya uchuna kufikia kikomo. Hiki kilikuja kikawa kisa kimojawapo muhimu kilichowazindua Wawalenisi na kuanzisha harakati ambazo mwishowe zilifanikiwa kuwatimua Wachuna na uchuna wao. Kisa hiki kina athari kubwa katika uhamasishaji wa watu katika harakati za kupindua hali ya Uchuna. Baadaye waliweza kuanza maisha upya kwa mapenzi, umoja, ushirika, utu na usawa usiokuwa na kifani.

Kutokana na uzinduzi huu, watu walizinduka kwa mamilioni. Wawalenisi walizinduka mmoja mmoja na kuendelea mpaka umma wote ukazinduka. Lengo lao likawa kuwatokomeza Wachuna waliokuwa wamewapumbaza na kuwanyanyasa kwa muda mrefu. Mwangaza mpya wa ufahamu ukawaangazia Wawalenisi na wakaweza kuona unyama na uchafu uliokuwa unasababishwa kwao na Wachuna. Ni kutokana na hili waliweka mikakati ya kupambana na Uchuna ili kuushinda na kuutupilia mbali.

Katika riwaya ya *Mafuta*, pana uhamasishaji unaoendelezwa na Ti na Matope. Pia, uhamasishaji unatokana na Mtuwe anapotembelewa na Ti. Matope anadhihirisha uhamasishaji kuhusu maji na mafuta pale anapoingia kwa Wateule mahakamani bila idhini. Anayafumbua mawazo ya watu pale mahakamani wakati anaposhangaa kuhusu namna ukweli unapinduliwa kuwa uongo na kisha uongo unabadilishwa kuwa ukweli. Matope anakataa katakata hali hii, kwani kwake maji ni uhai na hakuna jinsi mafuta yatakuwa muhimu kuliko maji, au kuwa kibadala cha maji. Anapambana na kukomboa maji ambayo yalikuwa yamepewa kazi isiyostahiki na Wateule.

Mchakato mzima wa utambaji wa hadithi ni harakati za kuhamasisha kina yakhe. Katika harakati za kutamba hadithi, Msati sawa na Gweni wanahamasishwa, na wanasema kuwa ukweli ni mapambano. Gweni anadai kuwa wendawazimu kama waliokuwa wamezungumziwa na Jasho waendeleo kuongezeka ili wawahamasishe. Msati anawahimiza kina yakhe waungane pamoja na Matope na wawe wengi ili waweze kuuu chawa. Anasema maji ndiyo kitambulisho chao na matope yatasafishwa huku mafuta ya Wateule yakichemshwa katika harakati za kukomboa maji na kuwapindua Wateule wale. Anawajuza wenzake kuwa la mgambo lilikuwa limelia na hivyo, watu wawe tayari. Katika kilele cha uhamasishaji, Msati anaendelea kusisitiza kuwa chanzo na mwisho wa jambo havina mwisho. Hii inamaanisha mapinduzi hayana mwisho bali yangefanyika wakati wowote ambapo watu walikuwa tayari. Anawaeleza wenzake kuwa nyuki atembeapo hayuko peke yake na unapodhania umemuuu kuna wengine walio mzingani. Hapa anamaanisha kuwa Matope anaweza kuwa amekamatwa lakini wao walikuwapo na walikuwa na umoja. Yale aliyokuwa ameyaanza wangeyaendeleza na kuyatekeleza kiasi cha kuleta mapinduzi. Dhamira hii ya uzinduzi inaonesha kuwa japo Mafuta na Walenisi zimesanwa katika misingi ya kidhahania, bado zina uya kinifu mwingi kwani zinashughulikia yaliyomo ulimwenguni, hasa katika mataifa ya Afrika.

3.6 Mabadiliko

Suala jingine lililofichika katika udhahania katika riwaya hizi ni mapinduzi na tumaini la maisha ya usawa. Katika *Walenisi* mapinduzi yanafanywa na Wachuna wanatokomezwa. Wawalenisi wanawapindua kwa kuhamasishana na kujifunza kuhusu utu na ukweli na kutahadharishana dhidi ya Uchuna na unyama wao. Wakati unafika na vita hivi vikawa ni baina ya Wachuna waliokuwa wanapungua kila siku na umma uliokuwa umeongezeka na kudhihirisha kuwa sauti ya wengi ni sauti ya Mungu. *Walenisi* inaeleza kuwa Wachuna walienda kulala wakiwapo lakini walipoamka wakawa hawapo kwa kuwa walikuwa wamepinduliwa. Uongozi haukuwa wao tena na kulikuwa na mapambazuko mapya: mapambazuko ya kujenga ulimwengu mpya usio na karaha. Wawalenisi waliangaza sasa kujenga nchi ya usawa ambapo watu walifanya mambo kwa ushirika, umoja na mapenzi, lengo lao likiwa kuleta utu na haki.

Kwa upande wake *Mafuta*, mapinduzi yanafanyika suala linalowashangaza Matope na Mtue. Wenzao wa Matope na Mtue wanahamasishana wakiongozwa na Ti na kisha wanaleta mapinduzi ili kurekebisha mambo na kurejesha ukweli uliokuwa umefanywa uongo. Kwa hivyo, kitanda kilichotamaniwa na mabepari kinaangushwa, na vyungu vya mafuta ambavyo vilikuwa na mikojo ya paka, vinapasuliwa. Matendo haya yote yanatekelezwa na upepo uliovurumishwa na harakati zile, na hivyo, mafuta yanaishia mavumbini. Enzi ya Uteule na uongo

ulioambatana nayo unafika mwisho kwani kina yakhe wanasema kuwa wanayakomboa maji na kuwakaanga kwa mafuta. Watu wa tabaka la chini wanaungana kurejesha ukweli mahali pake, huku wakiharibu na kuufutilia mbali uongo. Wanajikomboa huku wakijipatia uhuru wa kuanza maisha ya usawa. Ubepari unapinduliwa na mizizi yake inango'olewa kabisa.

Hali hii ya mapinduzi inawawezesha kina yakhe kushikamana, kuwa na umoja na kuondoa na kutupilia mbali uteule uliokuwa umewafanya kuishi maisha ya kudhulumiwa huku wachache walio mabepari wakifaidi maisha kwa ubinafsi wa hali ya juu. Matukio yanamfurahisha Matope sana, kwani yalikuwa matamania yake kwa siku nyingi. Hii ni kwa sababu alikuwa amejitolea hata kufa ili mradi hali ya Uteule isitishwe. Hili lilimaanisha uhuru kwa akina yakhe, ambao walikuwa wengi na walikuwa wakipitia madhila makubwa mikononi mwa wateule, waliojipendelea na kuwa na ubinafsi mkubwa.

4.0 Hitimisho

Makala hii ililenga kutathmini suala la uhalisia kupitia maudhui yanayopatikana katika riwaya mbili za Katama Mkangi. Imedhihirika kuwa japo riwaya hizi zimejengeka katika udhahania na mazingaombwe, bado zina ukuruba mkubwa na masuala yanayozikumba jamii za Afrika ya Mashariki (ndani ya kazi imezungumziwa Afrika kwa ujumla) hivi leo. Makala hii imeshikilia kuwa ingawa kazi za miaka ya 1950 na 1960 zilipigwa vita kwa kuboea sana udhahania, umefika wakati wa nyani kuona ngokoye. Hivyo, pana haja ya kupekua uyakinifu uliopo katika kazi zilizojengwa katika mazingaombwe hasa ikizingatiwa kuwa fasihi simulizi ya Kiafrika ndivyo ilivyo. Makala hii imebainisha kuwa utunzi wa kazi za fasihi katika misingi ya fantasia pasi na shaka ni suala ambalo limetokana na nadharia za Usasaleo. Makala inapendekeza kuwa pana haja ya kutathmini uyakinifu unaoweza kuwapo katika kazi zilizojengwa katika mazingaombwe badala ya kuzipuuza kama zinazojihusisha na ukwepaji wa uhalisia. Jambo hili ndilo litatusaidia hata kufanyia haki riwaya asisi ya Kiswahili ambayo kwa muda mrefu imepigwa vita kwa kile kinachodaiwa kuwa ni kukosa uyakinifu.

Marejeleo

- Abdulla, M. S. (1960). *Mzimu wa Watu wa Kale*. Nairobi: East African Publishing House.
- _____ (1974). *Siri ya Sifuri*. Nairobi: East African Publishing House.
- Gaylard, G. (2005). *After Colonialism: African Postmodernism and Magical Realism*. Johannesburg: Wits University Press
- Geyh, P., Leebron, F. G. and Levy, A. (1998). *Postmodern American Fiction: A Norton Anthology*. New York: W. W. Norton and Company.
- Gikandi, S. (1987). *Reading the African Novel*. Nairobi: Heinemann.

- Gwachi, J. M. (1991). "Riwaya za Visiwani." Makala ya Semina. Chuo Kikuu cha Kenyatta.
- Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory and Fiction*. New York: Routledge.
- Kamunde, M. E. (1983). "Kilio cha Wanyonge katika Riwaya za Said A. Mohamed." Tasnifu ya uzamili ya Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Khamis, S. A. M. (2005). "Vionjo vya Riwaya Mpya ya Kiswahili." *Research in African Literatures* 36/1: 92-108. Bayreuth: Bayreuth University.
- _____ (2007). "Utandawazi au Utandawizi: Jinsi lugha ya Riwaya Mpya ya Kiswahili inavyodai." *African Journalism Online* Vol. 70: SWAHILI FORUM 14: 165-180.
- King'ei, K. G (2002). "Fantasy and Realism in the Modern Kiswahili Novel: A Critical Look at *Babu Alipofufuka* by S. A. Mohamed." - Unpublished Literary Review.
- Mkangi, K. (1975) *Ukiwa*. Nairobi: Oxford University Press.
- _____ (1984). *Mafuta*. Nairobi: East African Educational Publishers Ltd.
- _____ (1995). *Walenisi*. Nairobi: East African Educational Publishers Ltd.
- Ngara, E. A. (1982). *Stylistics, Criticism and the African Novel*. London: Heinmann Educational Books.
- _____ (1985). *Art and Ideology in the African Novel: A Study of the Influence of Marxism on African Writing*. New Hampshire: Heinmann Educational Books.
- Njogu, K. (1987). "Maudhui ya Mapinduzi katika Riwaya za Visiwani Zanzibar." Tasnifu ya Uzamili Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Njogu, K. na Chimera, R. (1999). *Ufundishaji wa Fasihi: Nadharia na Mbinu*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.
- Okpewho, I (1992). *African Oral Literature: Backgrounds, Character and Continuity*. U.S.A.: Indiana University Press.
- Sangolo, J. A. (2009). "Mandhari ya Kinjozi Inayotumika Kumulika Matatizo ya Jamii: Mfano wa Riwaya za Kusadikika na Walenisi." Tasnifu ya Uzamili Chuo Kikuu cha Egerton.
- Thiong'o, N. (1981). *Writers in Politics*. Nairobi: East African Educational Publishers Ltd.
- Walibora, K. ((2010). "Uhalisia na Uhalisia Mazingaombwe: Mshabaha kati ya *Dunia Yao* na *The Tin Drum*." SWAHILI FORUM 17. kur. 143-157. Mainz: Johannes Gutenberg University.
- Wamitila, K. W. (1998). "Towards unlocking Katama Mkangi's *Walenisi*: A Case of Parabolic Narrative?" katika *Kiswahili* Vol. 61, Jarida la Taasisi ya Taaluma za Kiswahili. Chuo Kikuu cha Dar es Saalam. Kur. 83-93.
- _____ (2002). *Uhakiki wa fasihi: Msingi na vipengele vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers Ltd.
- Waugh, P. (1984). *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London: Methuen and Co. Ltd.
- Woods, Tim. (1999). *Beginning Postmodernism*. Manchester: Manchester University Press.
- www.newworldencyclopedia.org/entry/Postmodernism 24/08/2014
- arthistoryunstuffed.com/beginning-Postmodernism-theory/ 24/08/2014.